

УДК 341: 316.32

DOI 10.32782/2663-5666.2023.1.14

ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ ЗАСТОСУВАННЯ ЮРИДИЧНИХ ФІКЦІЙ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Актуальність дослідження. Формування нових механізмів функціонування міжнародних відносин та засад світового порядку потребує вдосконалення не тільки діяльності міжнародних акторів, а й інструментів та прийомів правового регулювання у міжнародно-правовій сфері. В контексті загальних тенденцій державно-правового розвитку та цифровізації суспільних відносин особливе значення отримує таке явище правової реальності як юридична фікція. Справа в тому, що віртуалізація багатьох сфер соціального життя потребує належного правового впорядкування за рахунок як типових, так і нетипових юридичних прийомів. У зазначеному аспекті юридичні фікції, що використовуються в нормах права, дозволяють вирішити окремі, специфічні відносини. Зокрема, використання юридичних фікцій в сучасних умовах міжнародно-правового розвитку дозволить вирішити проблемні аспекти правового регулювання можливості існування держав без територій (віртуальне буття держави), або носіїв штучного інтелекту, як особливих суб'єктів права. Зазначені положення підкреслюють актуальність обраного напрямку досліджень.

Окремими аспектами зазначеної проблематики займалися представники загальнотеоретичної юриспруденції, науки міжнародного права, галузевих наук, зокрема: М. О. Баймуратов, М. В. Буроменський, А. І. Дмитрієв, Л. Г. Заблоцька, О. В. Задорожній, Д. Мейер, В. В. Мицик, В.І. Муравйов, Ю. М. Оборотов, В. М. Репецький, Л. Д. Тимченко, О. В. Ульяновська, І. Д. Шутак та ін.

Метою статті є дослідження природи та ролі юридичних фікцій у міжнародному праві.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж визначити особливі характеристики юридичних фікцій у сучасному міжнародному праві, слід проаналізувати традиційні загальнотеоретичні та юридично-технічні обґрунтування цього правового явища.

І. Д. Шутак визначає, що юридична фікція – «це плід юридичного мислення, штучне явище, яке в реальності не існує, але існує юридично. Науковцем виділені наступні властивості:

не підлягають оспорюванню;

ґрунтуються на аналогії (юридичними фікціями є також найбільш імовірні статистичні випадки, типові обставини чи умови, які приймаються за дійсність без урахування винятків);

мають абстрактний характер (фікції створюють абстрактний, ідеальний випадок і, відповідно, однаково регулюють відносини одного типу, які визначені в гіпотезі);

інтелектуальний прийом (спосіб), який означає, що фікція – це породження людського розуму, зумовлене його ж потребами;

мають властивість змінюватись відповідно до потреб та умов розвитку суспільства і права (еластичні);

специфічні юридичні моделі дійсності (у фікціях є чіткий порядок, незалежний від зовнішніх факторів)» [8, с. 123, 221].

Аналізуючи наведене визначення та його ознаки, слід вказати, що юридичні фікції є не тільки необхідним інструментом вирішення протиріч у певних правовідносинах, але й ланцюжком, що поєднує розвиток окремих напрямів діяльності суспільства із використанням державами нетипових правових засобів їх впорядкування. В умовах стрімкого розвитку інформаційно-комунікативних технологій, які змінюють, в тому числі, і традиційні моделі міжнародних відносин, наявність механізмів ухвалення об'єктивного та обґрунтованого юридичного рішення, в контексті найбільш оптимальних моделей досягнення правовідповідного результату, шляхом використання адекватних та практично-апробованих засобів юридичної техніки, вбачається не тільки закономірною, але й необхідною складовою правового розвитку.

Слід погодитися із висновками О. В. Ульяновської, що «процеси глобалізації й індивідуалізації суспільства істотно відбиваються на всій

системі соціального регулювання, у тому числі позначаються на механізмі дії права. Традиційний розгляд правової системи як нормативної все частіше доповнюється ціннісними характеристиками, що дає можливість вважати її ціннісно-нормативною системою. Звідси випливає необхідність більш глибокого осмислення тих сторін механізму дії права, які залишалися в тіні досліджень правової науки та її законодавчого оформлення. В цілому це стосується такого явища правової сфери як права фікція» [7, с. 3].

Змістовна складова юридичної фікції зумовлена певним припущенням яке завжди має раціональне обґрунтування, що впливає зі специфіки відповідних суспільних відносин. Встановлюване юридичною фікцією правило завжди має логічне пояснення з погляду доцільності, справедливості, гуманізму тощо. За юридичною характеристикою це імперативний правовий припис.

Свого часу Г. Мейн визначив юридичну фікцію як припущення, яке приховує або змушує приховувати той факт, що норма закону була змінена. Її вигляд залишається незмінним, тимчасом як її діяльність була модифікована. Англійські суди застосовували фікції з метою розширення своєї юрисдикції, обходу громіздких процедур та сприяння забезпеченню засобів правового захисту, які інакше були б недоступні [10, с. 202].

Саме «недоступність» традиційних засобів правового регулювання, оперативна необхідність є мотивуючим імпульсом використання юридичних фікцій у міжнародному праві. Безперервність правового регулювання має зберігатися. Право на всіх можливих рівнях свого впливу, в тому числі – міжнародному, повинно адекватно відповідати на виклики сучасних відносин. У зазначеному контексті, юридична фікція, яка має належний рівень доктринального обґрунтування, виступає необхідним елементом «заповнення» окремих сегментів у правовому регулюванні.

Як зазначає І. П. Зеленко, «найбільш цікавою є ситуація використання юридичних фікцій поза суто технічних аспектів законодавства, у якості своєрідних програмуючих норм, що завдають цілі на перспективу і встановлюють у якості типового або єдино можливого варіанту явно нестандартний для наявного ступеню розвитку суспільства зміст врегульованих правом відносин. Юридичні фікції наближуються, в цьому випадку, до норм-декларацій, відрізняючись тим, що певний ідеал затверджується не як мета, до якої

необхідно прагнути, а як реальність, хоча й далеко не очевидна. Найбільш відомим і яскравим прикладом юридичних фікцій цього різновиду є положення ст.ст. 57, 68 Конституції України про те, що всі акти законодавства мають бути доведені до відома населення і, якщо ця вимога виконана, то незнання закону не звільняє від відповідальності. В даному випадку законодавець йде на свідоме ухилення від істини для закріплення у законодавстві ідеалу верховенства права у суспільних відносинах» [3, с. 48].

Зазначений аспект «програмування», ми можемо ідентифікувати, в тому числі, й на міжнародно-правовому рівні. Так Б. В. Бабін, аналізуючи сьогоденні тенденції розвитку міжнародного права, цілком слушно вказує, що «міжнародне право сьогодні стає не лише продуктом взаємодії міжнародних суб'єктів, воно містить у собі форми та конструкції міжнародного співробітництва, які постійно ускладнюються; при цьому на глобальному рівні, відбувається перехід від «права компромісу» до «права кооперації»... Водночас стирається межа між національними та міжнародними управлінськими структурами, з'являються мережеві регулятивні утворення, що діють у форматі глобального управління. Це змінює вимоги до форм, які містять норми для регулювання наднаціональних відносин, адже у відповідному регулюванні виникають нові цінності, підвищується роль цілей, зростає динамічність та важливість часових характеристик. Усе це висуває проблему у програмному регулюванні міжнародних відносин на перший план» [1, с. 526].

У зазначених положеннях підкреслюється не тільки перспективи можливості конструювання новітньої метадержави, але й обґрунтовується затребуваність наявності додаткових прийомів впорядкування міжнародних відносин, які не підпадають під типові моделі міжнародно-правової регламентації. На нашу думку, одним з таких прийомів є юридичні фікції у міжнародному праві.

Конструювання юридичної фікції відбувається на засадах імперативності формування правозначущого припису, яке не допускає можливості її спростування. У сучасному міжнародному праві роль юридичних фікцій полягає, насамперед, в тому, що вони, компенсуючи невизначеність у правовому регулюванні, стають ефективним засобом реагування на стрімкий розвиток інформаційно-комунікативних відносин.

У сучасному праві роль юридичних фікцій визначається тим, що вони компенсують неви-

значеність у правовому регулюванні, категорично стверджуючи що-небудь. Юридичні фікції, по суті, замінюють юридичні факти в тих випадках, коли динаміка правових відносин очікує факту, а реальна дійсність у цьому випадку допускає прогалину. Через те, що природа правового життя вимагає доведення правовідносин до логічного завершення, законодавець пропонує як альтернативу вигадані факти, встановлюючи для них статус юридично значущих. Так він намагається забезпечити правозастосовувача від юридично тупикових ситуацій і надати йому можливість, виходячи з виниклих обставин і свого розсуду, врегулювати суспільні відносини. Як наслідок, фікції вносять у правове регулювання стійкість і стабільність, обмежують можливість довільних, необґрунтованих рішень, роблять систему права більш простою та економічною [9, с. 236].

Зазначене обумовлюється тим, що природа правового життя вимагає доведення правовідносин до логічного завершення у випадках, коли правотворець має можливість лише запропонувати вигадані факти, встановлюючи для них статус юридично значущих. Такий механізм дозволяє уникнути неможливості правового регулювання реальних відносин, навіть, якщо вони склалися у віртуальному просторі.

Приміром подібних відносин є, зроблена, в рамках Кліматичного саміту COP27, С. Кофе у грудні 2022 р заява, щодо необхідності розроблення альтернативних рішень для існування держави Тувалу. Він запропонував щоб Тувалу, стала першою відцифрованою державою у метавсесвіті – онлайн-просторі, який використовує доповнену та віртуальну реальність для взаємодії користувачів [6].

Але не тільки віртуальний метавсесвіт потребує застосування юридичних фікцій у міжнародному праві. Як зазначає І. Невзоров, «фікції як засіб юридичної техніки активно використовується у всьому світі. Як ми вже згадували, юридичні фікції з'явилися у сучасній світовій юриспруденції завдяки рецепції давньоримського права, яка тривала довгі роки. Із розширенням впливу права європейських країн фікція дедалі отримувала розповсюдження та світове визнання як ефективний прийом подолання відставань права від реалій життя. Фікція активно застосовується у міжнародних нормативно-правових актах [5, с. 27].

Зокрема, в UNCITRAL: United Nations Commission on International Trade Law Yearbook 2003 міститься вказівка на те, що Монреальська

конвенція не вносить суттєвих змін до системи, встановленої Варшавською конвенцією: формулювання статей 1.1. і 1.2., а відповідні за змістом статті Варшавської конвенції отримали вираз у статті 38.1 Монреальської конвенції, (що закріплюють юридичну фікцію), згідно з якою санкціонується практика, коли значна частина повітряних перевезень вантажів фактично здійснюється автомобільним транспортом, зазначені приписи встановлюють, що таке перевезення, здійснене без згоди вантажовідправника, вважається здійсненим у строк повітряного перевезення» [11].

Не менш важливою, для забезпечення нормального функціонування міжнародних відносин сучасного світу є сфера електронних комунікацій, електронної комерції та документообігу. Зрозуміло, що такі поняття як: електронний підпис, електронна печатка, електронний документообіг відносяться до площини питань юридичних фікцій.

Так, світовою спільнотою вироблені та впроваджуються системні підходи, принципи регулювання відносин у цифровому середовищі. На сьогодні, прийнято низку міжнародних правових актів, зокрема: Типовий закон про електронну торгівлю Комісії ООН з права міжнародної торгівлі від 16 грудня 1996 року; Типовий закон про електронні підписи Комісії ООН з права міжнародної торгівлі від 5 липня 2001 року; Конвенція ООН про використання електронних повідомлень у міжнародних договорах від 23 листопада 2005 року [4].

На регіональному (загальноєвропейському рівні) найбільш важливим документом є прийнятий 4 грудня 2018 року Радою ЄС Європейський Кодекс електронних комунікацій [2].

Наведені приклади, підкреслюють, що використовуючи юридичні фікції, міжнародні актори отримують можливість вирішити проблемні аспекти міжнародних відносин та ввести стійкість та стабільність у систему міжнародно-правового регулювання. Юридичні фікції у міжнародному праві створюють альтернативні алгоритми впорядкування завдань, щодо яких фактичні дані не завжди відповідають дійсності. Вони мають необхідний потенціал для визначення неіснуючих явищ існуючими, чим допомагають досягати втілення у життя завдань міжнародно-правового правопорядку.

Зазначені положення вказують на реальне застосування юридичних фікцій у міжнародному праві. При чому, як на глобальному, так

і локально-персоніфікованому (рівні окремих міжнародних договорів) рівнях.

Висновки. Таким чином, юридична фікція у міжнародному праві є нормативно визначеним продуктом абстрактного мислення, який використовується з метою створення моделі умовної правової реальності, що діє. Це дозволяє підтримати стабільність правового регулювання та спрощує вирішення питань, за яких фактичні дані не завжди відповідають дійсності. Юридичні фікції у міжнародному праві створюють можливість належного впорядкування окремих відносин, що склалися, зокрема, у сфері формування цифрового середовища. Завдяки таким інструментам окремі аспекти правової реальності сприймаються як ланцюг поєднання «бажаного-реального-можливого» та створюють належні умови для належного впорядкування поведінки міжнародних акторів.

Значущість юридичних фікцій у міжнародному праві підкреслюється тими можливостями, які вони надають у спектрі вирішення проблем сучасних відносин. Однак, на рівні доктрини міжнародного права ми можемо констатувати відсутність розробленої та остаточно сформованої теорії юридичних фікцій. Зазначене підкреслює затребуваність подальших досліджень проблематики ролі юридичної фікції у міжнародному праві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабін Б. В. Передумови використання програмного регулювання у сучасному міжнародному

праві. *Державо і право. Юридичні і політичні науки*. Вип. 46. 2009. С. 519-527.

2. Європейський Кодекс електронних комунікацій. URL: <http://surl.li/fldlb>

3. Зеленко І. П. Юридична фікція як правовий та соціальний інструмент. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. Випуск 23. Частина I. Том 1. 2013. С. 46-49.

4. Конвенція ООН про використання електронних повідомлень у міжнародних договорах від 23 листопада 2005 року. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id100240>

5. Невзоров І. Генеза та розвиток уявлень про природу «правової фікції» у вітчизняній та світовій юриспруденції. *Юридичний вісник*. 2020. 6. С. 19-30.

6. Тувалу стане першою державою, відтвореною у цифровому вигляді. 16 листопада 2022 року. Reuters. URL: <https://ecosphere.press/2022/11/16/tuvalu-stanet-pervym-gosudarstvom-vossozdannom-v-cifrovom-videl/>

7. Ул'яновська О. В. Фікції в правовій системі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2010. 20 с.

8. Шутак І. Д. Юридична техніка : курс лекцій. Івано-Франківськ : Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки. Дрогобич : Коло, 2015. 228 с.

9. Шутак І. Д., Онищук І. І. Юридична техніка: навчальний посібник для вищих навчальних закладів. Івано-Франківськ. 2013. 496 с.

10. Raymond Wacks Understanding Jurisprudence: An Introduction to Legal Theory. February 2, 2012. Oxford University Press. 202 p.

11. United Nations, United Nations Commission on International Trade Law. Щорічник ЮНСІТРАЛ. Том XXXIV В:2003 рік. Комісія Організації Об'єднаних націй з права міжнародної торгівлі. URL: <https://uncitral.un.org/>

Пасечник О.В. ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ ЗАСТОСУВАННЯ ЮРИДИЧНИХ ФІКЦІЙ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

В контексті загальних тенденцій державно-правового розвитку та цифровізації суспільних відносин особливе значення отримує таке явище правової реальності як юридична фікція. Справа в тому, що віртуалізація багатьох сфер соціального життя потребує належного правового впорядкування за рахунок як типових, так і нетипових юридичних прийомів. У зазначеному аспекті, юридичні фікції, що використовуються в нормах права, дозволяють вирішити окремі, специфічні відносини. Зокрема, використання юридичних фікцій в сучасних умовах міжнародно-правового розвитку дозволить вирішити проблемні аспекти правового регулювання можливості існування держав без територій (віртуальне буття держави), або носіїв штучного інтелекту як особливих суб'єктів права.

Юридична фікція у міжнародному праві є нормативно визначеним продуктом абстрактного мислення, який використовується з метою створення моделі умовної правової реальності, що діє. Це дозволяє підтримати стабільність правового регулювання та спрощує вирішення питань, за яких фактичні дані не завжди відповідають дійсності. Юридичні фікції у міжнародному праві створюють можливість належного впорядкування окремих відносин, що склалися, зокрема, у сфері формування цифрового середовища. Завдяки таким інструментам окремі аспекти правової реальності сприймаються як ланцюг поєднання «бажаного-реального-можливого» та створюють належні умови для належного впорядкування поведінки міжнародних акторів.

Значущість юридичних фікцій у міжнародному праві підкреслюється тими можливостями, які вони надають у спектрі вирішення проблем сучасних відносин. Однак, на рівні доктрини міжнародного права ми можемо констатувати відсутність розробленої та остаточно сформованої теорії юридичних фікцій. Зазначене підкреслює затребуваність подальших досліджень проблематики ролі юридичної фікції у міжнародному праві.

Ключові слова: віртуальна держава, електронний документообіг, міжнародне право, міжнародні відносини, юридична техніка, юридична фікція.

Pasechnyk O.V. ON THE PROSPECTS FOR THE USE OF LEGAL FICTIONS IN INTERNATIONAL LAW

In the context of the general trends of state-legal development and digitalization of social relations, such a phenomenon of legal reality as legal fiction acquires special importance. The fact is that the virtualization of many spheres of social life requires proper legal regulation at the expense of both typical and atypical legal techniques. In the mentioned aspect, legal fictions used in legal norms allow to solve separate, specific relations. In particular, the use of legal fictions in the modern conditions of international legal development will allow solving the problematic aspects of legal regulation of the possibility of the existence of states without territories (virtual existence of the state), or bearers of artificial intelligence as special subjects of law.

Legal fiction in international law is a normatively defined product of abstract thinking that is used to create a model of conditional legal reality that works. This makes it possible to support the stability of legal regulation and simplifies the solution of issues for which factual data do not always correspond to reality. Legal fictions in international law create the possibility of proper regulation of individual relations that have developed, in particular, in the field of digital environment formation. Thanks to such tools, certain aspects of legal reality are perceived as a chain of combination of "desired-real-possible" and create appropriate conditions for proper regulation of the behavior of international actors.

The importance of legal fictions in international law is emphasized by the opportunities they provide in the spectrum of solving problems of modern relations. However, at the level of the doctrine of international law, we can state the absence of a developed and finally formed theory of legal fictions. This highlights the need for further research into the role of legal fiction in international law.

Key words: virtual state, electronic document flow, international law, international relations, legal technique, legal fiction.